

Henrikas Daktaras.

Tomas' historie

Som det så ofte hænder for antropologer, fik jeg ved et rent tilfælde indblik i en væsentlig, men ikke altid synlig, dimension af den litauiske samfundsorden. Året var 2007, og jeg var på besøg hos en arbejdsmand, som vi her kan kalde Tomas. Tomas var ungarl, sidst i trediveerne, og ernærede sig gennem forskellige korttidsansættelser i byggesjak eller på fabrikker.

Under kaffen i Tomas' meget spartanske lejlighed fandt han anledning til at fortælle mig om en penibel situation, han var havnet i.

Han havde været i penge nød og lånt 1000 litas (cirka 2000 kroner) af en bekendt. Da Tomas kom for at betale dem, holdt hans bekendte, der i mellemtiden også var kommet i bekneb for penge, en pistol til hans hoved, og tvang ham til at betale endnu flere penge. Efter den dag blev Tomas nu jævnligt opsøgt af den bekendte og dennes venner, der opkrævede flere og flere penge.

På dette sted i fortællingen tænkte Tomas nervøst en cigaret og inhalerede adskillige gange for at få nerverne i ro. Jeg spurgte, lettere chokeret, om det ikke var en

idé at gå til politiet. Tomas rystede på hovedet: "Hvis de finder ud af, at jeg har været hos politiet, bliver alting kun værre. Politiet ville ikke gøre noget alligevel." Han holdt en kort pause og fortsatte: "Den eneste løsning er at ringe til Daktarai." "Hvabehva?" spurgte jeg med et fåret udtryk i ansigtet og associerede til helbredende mænd i hvide kitler. "Dak-ta-rai," gentog Tomas, nu med tryk på alle stavelserne. Jeg var nu helt perpleks. "Men, ehm, du er da ikke syg, er du?" sagde jeg endelig, lige så fåret som før. Tomas sukede dybt over min uvidenhed og skoddede sin cigaret.

DEN GODE SKURK?

MAFIA, MYNDIGHEDER OG MENIGMAND I LITAUEN

Mafiosoen Henrikas Daktaras er af de litauiske myndigheder udpeget som samfundets fjende nr. 1. Som leder af gruppen 'Daktarai' (Doktorerne) portrætteres han som forbrydelsens ansigt, der med sin inkassovirksomhed, kriminalitet og selvtægt undergraver principperne for det spirende litauiske demokrati. Men mange menige litauere ser ham som en ærlig skurk, der står i modsætning til korrupte og utroværdige myndigheder. Mafiaen er på en gang årsag til og løsning på kriminalitet.

af IDA HARBOE KNUDSEN

"Daktarai er en mafiagrube, Ida," sagde han opgivende. Hans oprindelige håb om at sende frydefulde gys gennem min krop ved klangen af det famøse navn var allerede gået fløjten.

Daktarai var kendte for deres illegale import af alkohol, for deres inkassovirksomhed og ikke mindst for vold og talrige henrettelser, lærte jeg siden. Deres nummer er ikke et, man lige slår op på i telefonbogen. Man skal have forbindelser, og det havde Tomas. Han havde været en del af gruppen i sine yngre dage og arbejdet som 'inkassator.' Tomas' job bestod primært

i at tæske penge ud af folk. Da Tomas blev lidt ældre, blev han ked af jobbet. De gode penge, de mange spiritusfester og de letlevende damer, der jævnligt blev tilbudt 'inkassatorene', var ikke længere nok til at kompensere for de ofte traumatiserende oplevelser, der fulgte med jobbet. Med nogle vanskeligheder lykkedes det ham at trække sig ud.

Bag om 'Daktarai'

At Tomas havde været en del af en mafiagrube, havde jeg aldrig haft fantasi til at forestille mig. Mafiaen kendte jeg kun fra TV som

habittklædte italienske mænd med automatgeværer, bestemt ikke som litauiske fabriksarbejdere i beskidte cowboybukser. At Tomas foretrak disse Daktarai frem for politiet, fandt jeg radikalt, men også værd at efterforske i et antropologisk øjemed. Nu startede min egen undersøgelse af Daktarai, dels gennem samtaler med Tomas, dels via internettet og dels gennem aviser og tidsskrifter. Dette så jeg i lyset af den generelle udvikling i samfundet i de sidste årtier.

Gruppens leder er Henrikas Daktaras. 'Daktarai' er en flertalsform af hans efternavn og betyder

Unge soldater i den sovjetiske hær, omkring 1960. Privatbillede.

desuden 'Lægerne' i klang med det danske 'Doktorerne.' Henrikas etablerede Daktarai i 1978, hvor Litauen hørte under Sovjetstyret. Med hjælp fra en korrupt milits beskæftigede de sig med illegal salg af minkpelse og beslaglæggelse af varer fra folk, der ligeledes drev illegale forretninger. Henrikas klarede sig godt og opførte i 80erne en mafiaborg i udkanten af byen Kaunas. Da han i 1987 alligevel blev anholdt, var det blot for at afsonse tre år på et hotel i Sibirien. Han blev løsladt under en generel amnesti ved Litauens uafhængighed i 1990.

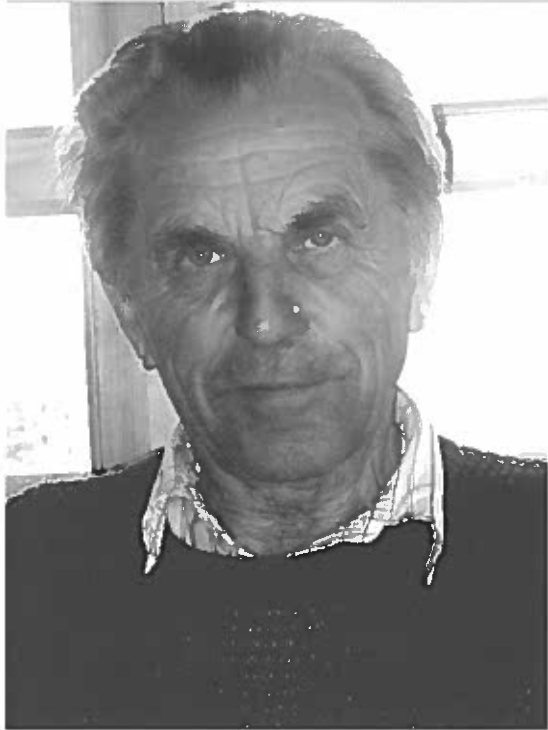
90erne var et diffust årti. Litauen havde officielt sagt farvel til Sovjetstyre og planøkonomi og skiftede til demokrati og kapitalisme nærmest fra den ene dag til den anden. Tidligere medlemmer af Kommunistpartiet agiterede nu for et uafhængigt Litauen og kapitalisme. Der blev indført en række af

love, der skulle sikre en hurtig privatisering af statsejendom. Lovene blev ændret gang på gang, når man stødte på nye uforudsete vanskeligheder i privatiseringsprocessen. Mange indbyggere kunne ikke følge med, mens folk med de gode kontakter, et solidt netværk og bedre adgang til ejendom og ressourcer forstod at benytte sig af den generelle forvirring. Resultatet var, ikke overraskende, at de, der havde levet godt og haft centrale poster under Sovjetstyret, kom gennem privatiseringen med langt mere ejendom og ressourcer end den menige litauer.

I 90erne kom der i Litauen også et boom af selvproklamerede forretningsmænd, der forsøgte at skabe formuer gennem mere eller mindre gennemtænkte forretningsmetoder. Antallet af mafiagrupper voksede ligeledes støt. Udover Daktarai var der Tulpiniai (Tulpanerne), Agurkiniai (Agurkerne),

Dekanidzé (opkaldt efter lederens efternavn) og Vilniaus Brigada (Vilnius' Brigade) for at nævne de kendteste. Forretningsmændene blev en af de vigtigste kilder til penge for mafiagrupperne. Grupperne levede af at danne 'tag' (stogas), som det bliver udtrykt med litauisk slang. At have 'stogas' vil sige, at man har beskyttelse. Flere statsansatte, der jonglerede rundt med offentlige ressourcer og privatiserede til egen fordel, fik også brug for 'stogas.' For Daktarai betød disse forbindelser, at der blev set igennem fingre med flere ulovligheder. Henrikas blev fængslet flere gange gennem 90erne, men blev altid løsladt før tid, ligesom mange anklager blev syltede, og hobede sig op i politiets arkiver.

Antropologen Anton Blok har i sin analyse af mafiosoen på Sicilien fremhævet, at en forudbestemt idé om, at kriminalitet er af det onde, og korruption udelukkende er ne-

Landmand, Litauen. 2007.

Gårdarbejde (billede taget fra traktor), Litauen, 2007.

gativt, vil blokere vores forståelse af lande, hvor disse elementer er en integreret del af samfundsordenen. Dette er vigtigt at holde sig in mente, når man kigger på Litauens historie gennem de sidste årtier. I en tid hvor der ikke var klare retningslinjer for den nye businesskultur, og hvor politiet var korrupt (blandt andet fordi de prøvede at kompensere for lave lønninger og vanskelige arbejdsforhold), fungerede mafiaen som ordenshåndhævere i forretningslivet. De inddrog gæld og de beskyttede mod overfald fra andre grupper. De havde også en funktion som mæglere i stridsspørgsmål hvor man, med de rette forbindelser, kunne kontakte dem og bede om hjælp.

Hverdagens afmagt

Under resten af mit feltarbejde, som fandt sted blandt landmænd, landboere og arbejdere, spurgte jeg høj og lav ud om Daktarai for

at lære mere om folks syn på gruppen. Hvis jeg havde troet, at jeg nu ville få serveret rædselshistorier om Litauens mest eftersøgte kriminelle, måtte jeg tro om igen. Havde jeg troet, vi skulle snakke lov og orden som lighedstegn med politi, måtte jeg også tro om igen. Når jeg kom med sådanne naive forestillinger om retssamfundet, var jeg til ren morskab: "Dette er Litauen" kluklo folk, for at lade mig forstå, at her var der ganske andre regler i brug. Alle vidste, at Henrikas var kriminel, men mange fremførte i samme åndedrag, at han ikke var værre end de siddende myndigheder. Dette ledte til fortællinger om samfundets almene tilstand af kaos, manglende gennemskelighed og orden samt bitre historier om de korrupte myndigheder og ikke mindst det inkompetente politi.

En landmand ledte samtalen ind på Rolandas Paksas, Litauens tidligere præsident. Paksas blev afsat

på grund af en korruptionsskandale mindre end et år efter, at han var blevet valgt. "Men ser du," sagde landmanden, "Paksas har jo ikke gjort noget, som andre politikere ikke har gjort. Den eneste forskel på ham og de andre er, at han blev fanget. Henrikas er også en bandit. Men hvordan klarede han sig så godt? Politikerne har støttet ham. Hans søn blev valgt ind i kommunalbestyrelsen i Kaunas, vidste du det? En helt ung knægt. De ville jo stå sig godt med faderen."

Skepsis over for politiet var udbredt. En forretningsmand fra byen Marijampolė fortalte mig, at han havde en lokal mafia (ikke Daktarai) til at passe på sin natklub. Var der ballade, kom politiet sjældent. Og hvis de kom, så var det for sent. Siden han havde fået 'stogas' via mafiaen, var der ikke længere slåskampe og uro i klubben. En anden historie lød, at en mand havde fået stjålet sin bil af banditter, og

Gaardarbejder, Litauen, 2004.

de havde krævet, at han skulle betale penge for at få den tilbage. Han måtte ikke gå til politiet, sagde de. Han henvendte sig alligevel til politiet, og samme dag blev bilen brændt. En af politimændene havde altså været stikker og givet banditterne besked om henvendelsen. "Så hvem er politi, hvem er bandit?" lød spørgsmålet.

Historierne var mange: en ung mand var blevet overfaldet og slået, og da han mødte sonderbanket op på politistationen, informerede de blot om, at de ikke kunne hjælpe. En landmand havde haft tyveknægte på sin gård, men politiet kunne ikke finde dem. I stedet tog gårdmanden selv affære, fandt tyvene og gav dem en sådan afkapsning, at han selv røg i retten for vold. "Men er det retfærdighed?" spurgte han.

Kynismens fremmarch

Hadve jeg først tænkt, at Tomas' løsning var radikal, fik jeg nu syn for, at mange andre jeg kendte, ligeledes gik udenom det officielle system, når de skulle løse konflikter.

De beskrev rigtignok Henrikas som kriminel, men hans måde at tackle konflikter og kriminalitet på (om end han lige så ofte var årsag som løsning) blev i den forstand acceptabel, idet han greb ind der, hvor politiet ikke kunne, eller ikke ville. Det er en kendt sag, fremførte flere over for mig, at Henrikas var yderst vellidt af sine naboer. Mens politiet ikke kunne holde styr på noget, var der aldrig problemer med kriminalitet eller indbrud i den region, hvor Henrikas boede.

Nancy Ries har, med reference til Rusland, foreslået, at kynisme er en måde at dekonstruere legitimationen af det etablerede system på. Det er også en måde at forholde sig til kompleks forandring på, når tingene ikke er gået som tidligere håbet og endda forventet. At det sovjetiske system var korrupt, vidste enhver, men at tidligere magtforhold blev så succesfuldt reproduceret ved uafhængigheden var et slag for mange.

Ved at markere mistillid til staten gennem kyniske historier og be-

mærkninger afskærmer folk sig fra, hvad der ses som blåøjet tiltro til demokrati og kapitalisme. De officielle magthavere ses som 'skyldige', mens forbrydere tjener som en ledesnor for, hvordan mange litauere træffer moralske beslutninger i deres dagligdag. Historierne, folk fortalte, var baserede på en hierarkisk indordning af samfundet, hvor de mest korrupte og de mest kriminelle sad i toppen, mens almindelige borgere som dem selv sad i bunden. Denne konstruktion af hierarkisk svindel og korruption retfærdiggjorde også folks egne omgørelser af regler og love i dagligdagen, såsom ikke at deklarere salg fra deres gårde, arbejde sort eller gøre brug af selvtægt.

Men var kynisme en måde at forholde sig til samfundet på, kan det heller ikke siges at være uden grund. For myndighederne var Daktarais tilblivelse under Sovjetstyret og deres succes i tiden efter Litauens uafhængighed i 1990 et ubehageligt spejlbillede på korruption og manipulation af ressourcer blandt politikere og statsansatte. Daktarai havde kunnet fungere under Sovjetstyret på grund af samarbejdet med den litauiske milits. I 90erne blev gruppen et centralt omdrejningspunkt for den nye bølge af business. Så når Henrikas officielt blev hængt ud som superskurken, stiller mange litauere sig skeptiske over for det meget sort-hvide billede af forholdene.

'En stærk mand'

I september 2009 bredte en nyhed sig med ilende fart på internettet: Hennikas Daktaras var blevet anholdt. Arrestationen fandt sted i Bulgarien, hvortil han var flygtet seks måneder forinden på grund af et stigende pres fra politi-

et og efterretningsvæsenet i Litauen. En særlig aktion fældede ligeledes 24 centrale medlemmer af Doktorai.

Set i lyset af mine samtaler med folk om politi, myndigheder og Henrikas Daktaras kom det ikke bag på mig, at mange litauere online udtrykte støtte til Henrikas. En skrev, at Henrikas var en heft, og at de bulgarske politifolk, der pågreb ham, var en flok gemene bøsser (piderai), som det ikke helt politisk korrekt blev udtrykt. En anden, at mens Henrikas måtte skilles fra sin familie, sad Litauens egentlige mafia trygt og godt inden for parlamentets mure. En tredje plæderede, at få kendisser i Litauen var så afholdte og respekterede som Henrikas, der var 'en stærk mand', 'en af os' og 'en sand leder'.

Jeg vil her ikke fremføre, at det, at en berygtet kriminel har en skare af sympatisører, er et unikt litauisk fænomen. Man kan bare tænke på parret Bonnie Elizabeth Parker og Clyde Chestnut Barrow, bedre kendte som Bonnie og Clyde, eller på den amerikanske seriemorder Charles Starkweather, hvis internationale omdømme blev hjulpet på vej af hans fysiske lighed med James Dean. Et hjemligt eksempel er Hells Angels rockeren Jørn Nielsen, alias 'Jønke', der blev landkendt efter i 1984 at have dræbt Henning Norbert Knudsen, alias 'Makrellen', fra den rivaliserende rockerbande Bullshit, og endog måtte skrive autografer til en mængde danske fans efter sin anholdelse nogle år senere.

Med sin robuste krop og et ansigt, der vidner om adskillige slåskampe, er Henrikas den diametrale modsætning til den vævre og smukke James Dean. Sammenligner man med fiktionens verden,

kan Henrikas heller ikke siges at være en karismatisk og velreflekteret Godfather a la Marlon Brando. Men folk 'kender' ham. Han har været en stabil figur i medieme siden slutningen af 70'erne. I forbindelse med hans aktuelle retssag er to lange dokumentarfilm om Henrikas blevet sendt i TV, hvor hans historie afdækkes lag for lag, mens musikken fra Godfather kører i baggrunden. Henrikas har også udgivet sin selvbiografi 'Išlikti žmogumi' (At forblive menneske), hvori han redegør for sin livshistorie, ikke mindst sin vanskelige barndom, samt sine politiske synspunkter. Han er blevet en sær form for national eje, der i folkemunde blot kaldes 'Henytė' (Lille Henrik). Mens mange litauere er dybt kritiske over for staten og politikere og vægrer sig ved at stemme, fremstår Henrikas Daktaras som en ærlig kriminel i modsætning til de korrupte myndigheder, da hans historie med al (u)ønsket tydelighed afspejler de skiftende tiders politiske dobbeltmoral, korruption og samfundets interne modsætninger. Som Nancy Ries har påpeget for Rusland, har mafiaen efter Sovjetunionens sammenbrud vist sig både som en destruktion af retfærdighedsbegrebet i de nye demokratier og en central kilde til at etablere selv samme retfærdighed.

I mellemtiden er flere nye bander begyndt at skabe utryghed i Litauens storbyer. De har intet navn, ingen synlig leder og intet fast tilholdssted. De slår til uden varsel med plyndringer og drab på uskyldige. Dette medvirker til at give 'den gamle mafiaboss' opbakning, da Henrikas til sammenligning har været synlig, stabil, og forstået at holde orden i nabolaget.

Og hvad skete der med Tomas?

Problemet blev løst, fortalte han mig siden. Doktorai opsøgte Tomas' pengeafpressere. Det blotte syn af Henrikas, da han steg ud af sin sorte bil, var nok til at få dem til at tisse i bukserne, klukkede Tomas. Doktorai 'skræmte dem bare lidt', undveg han mit spørgsmål om de yderligere hændelser. Siden den dag har Tomas levet i fred og ro. Skulle han få problemer igen, må han imidlertid se sig om andetsteds for hjælp. I skrivenne stund (2011) kører Henrikas' sag. Han er sigtet for over 30 mord, for illegal handel, overfald, vidnepåvirkning og for en række andre punkter. Står det til anklagerne, kommer Henrikas til at sidde i fængsel for livstid. ■

Forslag til videre læsning:

Blok, Anton 1974. *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*. Prospect Heights, Ill.: Waveland Press.

Ries, Nancy 2002. "Honest Bandits" and "Warped People": Russian Narratives about Money, Corruption and Moral Decay. I Greenhouse, Carol J., Mertz, Elizabeth, and Warren, Kay B. (red.): *Ethnography in Unstable Places. Everyday Lives in the Context of Dramatic Political Change*. Durham: Duke University Press, s. 276-316.

IDA HARBOE ER POSTDOCTORAL FELLOW PÅ AFDELINGEN FOR ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI, AARHUS UNIVERSITET, PÅ ET PROJEKT FINANSIERET AF FORSKNINGSRÅDET FOR KULTUR OG KOMMUNIKATION. HUN HAR UDFØRT TO LÆNGERE FELTARBEJDER I LITAUEN MED FOKUS PÅ POST-SOCIALISME, EU-UDVIDELSE, DEMOKRATI OG RETSPLURALISME.

fotos af forfatteren